

КОГНІТИВНА ПРИРОДА ПОРІВНЯННЯ

Мислення людини підпорядковане певним чітко структурованим когнітивним операціям. Порівняння визнається однією з фундаментальних розумових операцій. Вивчення когнітивної операції порівняння зумовлено її провідною роллю у процесах мислення людини. Порівняння є одним з найважливіших прийомів теоретичного та практичного пізнання. Когнітивний базис порівняння полягає у співставленні предметів зовнішнього світу з урахуванням їх онтологічних ознак, функцій, які вони виконують, їх взаємовідношень та встановленні спільних і відмінних рис [6, с. 133].

Необхідність вивчення мовленнєвих порівняльних конструкцій обумовлена, тим, що механізм порівняння займає ключове місце у когнітивній діяльності людини. Порівнянню як лінгвістичному явищу присвячені чисельні праці науковців. Досліджувалися номінативний, морфологічний, синтаксичний, словотвірний аспекти порівняння, але вивчення порівняння з точки зору структурації знань не проводилося. Актуальність вивчення когнітивної природи феномену порівняння полягає у його двомодусному існуванні, тобто воно лежить в основі “інфраструктури” когнітивних видів діяльності людини і водночас є базовою операцією практично всіх без виключення механізмів розумового процесу людини [5, с. 55].

Пізнання є діалектичним рухливим процесом відбиття оточуючої, зовнішньої по відношенню до людини, дійсності у її свідомості. Порівняння приймає активну участь у розбудові концептуальної системи людини та її ментального лексикону. Траєкторія руху думки окреслена напрямом від незнання до знання, до здобуття нової раніше невідомої інформації, до збагачення та уточнення вже існуючого знання про предмети, ознаки та властивості навколишнього світу [3, с. 8]. Здатність проводити порівняння є природною вродженою психічною властивістю людського організму.

До основних гносеологічних функцій порівняння як когнітивної операції належать: 1) пізнання одиничного, особливого і загального; 2) усвідомлення

мінливості речей і явищ; 3) встановлення причин походження явищ; 4) на основі отриманих знань в результаті проведення операції порівняння створюються класифікації і відбувається систематизація предметів і явищ; 4) опосередковане пізнання об'єктивної дійсності шляхом умовиводів; 5) порівняння виступає у ролі одного з необхідних засобів доведення [5, с. 57-58].

Когнітивна операція порівняння - обов'язковий елемент розумової діяльності людини, "без неї неможливо здійснити аналіз якостей предмета та визначити його місце в оточуючій дійсності" [2, с. 13]. Набуття людиною знань відбувається чуттєвим шляхом, через відчуття окремих ознак предметів, явищ, процесів, сприйняття образу матеріального предмета з цілим комплексом його фізичних якостей, характеристик, які впливають на органи чуттів [3, с. 10]. В основі будь-якого відчуття, незалежного від каналу надходження інформації (зоровий, слуховий, тактильний і под.), активізується принцип розрізнення (порівняння). В разі відсутності принципу розрізнення людина втратила б змогу відчувати, сприймати реальний світ.

Розумова операція порівняння полягає не лише у співставленні об'єктів і формальній фіксації їх подібностей і розбіжностей, а й в усвідомленні та засвоєнні нового знання [1, с. 33-34]. Причому преференцією є саме отримання нового знання на виході у результаті розумової обробки інформації. Відомості про схожість і відмінність матеріальних і духовних сутностей не є даним знанням від природи, а об'єктивуються у результаті низки складних пізнавальних операцій, ключовою з яких є порівняння. Результати отримані шляхом застосування операції порівняння розширюють світогляд людини, сприяють психологічному, соціальному, професійному визначенню, просторовій і часовій орієнтації у навколишньому світі.

У нашому дослідженні ми пропонуємо розглядати когнітивну операцію порівняння як дворівневий розумовий процес. На першому рівні процедури порівняння в мозку людини зіставляються два об'єкта (предмета, явища, процесу) зовнішнього світу, аналізуються суттєві та другорядні риси, складається перелік їх схожих і відмінних рис. Результатом обробки інформації на першому рівні є отримання нового знання про порівнюванні сутності на другому етапі когнітивної

операції. Нове знання полягає у визначенні рівня подібності або відмінності, наявності або відсутності певної ознаки, ступінь якості або кількості спільної для них ознаки. Слід зазначити, що нова структура знання може бути отримана за умови існування попереднього знання, на підґрунті вже засвоєного раніше.

Порівнюваними сутностями можуть бути окремі предмети, класи предметів, один і той самий предмет у різних просторово-часових реалізаціях, відчуття, уявлення, поняття, емоційні та психологічні стани людини [6, с. 133]. Порівнянню піддаються не цілісні об'єкти, у їх сукупності та неподільності ознак, а об'єкти як системи виокремлених аналітичним шляхом властивостей і відношень. За законами логіки всі об'єкти, поняття і предмети поділяються на сумісні та не сумісні сутності. На шкалі “сумісності-несумісності” поняття розташовуються у відповідному порядку: рівнозначні (тотожні), перехресні, підпорядковуючий/підпорядкований :: рівнозначно підпорядковані, контрарні, контрадикторні [3, с. 33-34].

Процес мислення людини є унікальним феноменом, результатом якого є відбиття зовнішнього світу з онтологічно існуючими у ньому артефактами (предметні сутності) і ментафактами (духовні сутності) особливими за своєю природою та структурою, дослідниками диференціюються різні види когнітивної діяльності, які беруть активну участь у відтворенні об'єктивного світу у концептуальній системі людини. Когнітивні процеси закладені у процедуру порівняння репрезентуються у вигляді семантичної шкали “схожості-відмінності”, згідно якої процес ментальної обробки інформації спрямований від полюсу “тотожності” до полюсу “протилежності”. Рівність, подібність, аналогія, відповідність, невідповідність, відмінність, нерівність є проміжними ланками [4, с. 23]. До складу когнітивної “інфраструктури мозку” (О.С. Кубрякова) входять пізнавальні процеси, які взаємодіють з конкретним видом когнітивної діяльності. Структурними компонентами категорії порівняння є когнітивні механізми ототожнення, прирівнювання, аналогії, уподібнення, несхожості, розрізнення, протиставлення.

Отже, дуалістичні взаємовідношення схожості/відмінності становлять ядро категорії порівняння. У той час, як ототожнення, прирівнювання, аналогія,

уподібнення, несхожість, розрізнення, протиставлення набувають периферійного статусу.

Порівняння, як універсальна когнітивна категорія, є невід'ємною характеристикою матеріального і духовного світу *homo sapiens*, об'єктивуючись у мовленнєвій діяльності людини і знаходячи своє відображення у системі мови. Номінативні одиниці є продуктом опредметнення аналогового (процес пошуку подібностей і відмінностей) осмислення дійсності. Традиційно структура порівняння складається з трьох компонентів або концептів: позначуване, позначувальне і основа аналогії.

Поетичний троп є формою реалізації конкретного концептуального тропу. Тип концептуального тропу визначається видом когнітивної діяльності, яка активізується під час проведення мисленнєвої операції порівняння.

Провідна роль процедури пошуку подібностей, знаходження аналогій у відношеннях між сутностями суб'єкта й об'єкта призводить до вживання таких споріднених поетичних тропів як метафора та художнє порівняння. Коли акцент в осмисленні явищ реальності переноситься на процедуру відтворення метонімічних зв'язків, у поетичному тексті фіксується такий поетичний троп, як метонімія, а фокус на пошуку відмінностей між сутностями суб'єкта і об'єкта пояснює появу поетичних тропів, у яких міститься зіткнення, або протиставлення лексичних значень одиниць, що їх утворюють (оксюморон, антитеза). Модель метафори має вигляд “суб'єкт є об'єкт”, в якій домінує когнітивна операція ототожнення сутностей суб'єкту й об'єкту, в метонімії – “суб'єкт є частиною об'єкта”, тобто домінує операція асоціативного зв'язку частини із цілим, в оксюмороні – “суб'єкт є протилежним об'єкту”, де операція пошуку відмінностей між сутностями превалює. У поетичному порівнянні модель має вигляд “суб'єкт є подібним до об'єкта”, що не виключає тотожність декількох ознак сутностей, їх асоціативний зв'язок, а також утримує твердження про різницю між ними [8, с. 7-8].

Таким чином, порівняння ми розуміємо не просто як фіксацію онтологічних відношень між предметами зовнішнього світу, а й рушійну силу, яка приймає активну участь у категоризації та концептуалізації світу.

Література

1. Бартон В.И. Сравнение как средство познания / В. И. Бартон. – Минск : Издательство БГУ им. В. И. Ленина, 1978. – 127с.
2. Берелехис О.А. Некоторые проблемы описания функционально-семантического поля сравнения / О. А. Берелехис // Актуальные проблемы современного языкознания: Материалы научно-практической конференции. – Уфа: Издательство БГУ, 1998. – С. 13–16.
3. Гетманова А.Д. Учебник по логике / А.Д. Гетманова. – 2-е изд. – М.: "ВЛАДОС", 1995. – 303с.
4. Естественная языковая обеспечение процедуры классификации (на материале современного английского языка) : учебное пособие / А. И. Варшавская, Ф. И. Карташкова, Т. Е. Кузьмина, Т. Н. Сафронова. – Ленинград, 1991. – 91с.
5. Мізін К.І. Contra ergo sum, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння / К. І. Мізін // Мовознавство. - 2010. - №1. – С. 54–67.
6. Михнюк К.В. О взаимосвязи категорий сравнения и оценки (на материале английского языка) / В.К. Михнюк // Ярославский педагогический вестник. – 2011. - №1. – С. 131–136.
7. Шаля О.І. Когнітивна структура категорії порівняння / О.І. Шаля // Вісник ХНУ. – 2010. – №897. – С. 77–87.
8. Ярова Н.В. Компаративні блоки у сучасній американській поезії : лінгвокогнітивний аспект : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Ярова Наталя Володимирівна. – К., 2003. – 192с.